

Anna Pospiszyl

"Die Namen der fließenden
Gewässer im Flussgebiet des Pregel =
Nazwy wód płynących dorzecza
Pregoły", Maria Biolik, Stuttgart 1996
: [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 613-616

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

R E C E N Z J E i O M Ó W I E N I A

Maria Biolik, *Die Namen der fließenden Gewässer im Flussgebiet des Pregel (Nazwy wód płynących dorzecza Pregoly)*, Stuttgart 1996, ss. 234+mapa.

Praca Marii Biolik pt. *Nazwy wód płynących dorzecza Pregoly* jest jedenastym tomem serii „Hydronymia Europaea”, wydawanej w Niemczech w Stuttgarcie od 1985 r. pod redakcją prof. Wolfganga P. Schmidta przez Kommission für Vergleichende Sprachwissenschaft der Akademie der Wissenschaft und der Literatur in Moguncji (Mainz). Publikacje ukazujące się w tej serii są efektem porozumienia zawartego w 1981 r. między Komisją Językoznawstwa Porównawczego w Moguncji a Instytutem Języka Polskiego PAN w Krakowie i mają przedstawić hydronimie terenów między Odrą a Wisłą oraz obszarów przyległych. Omawiany tu jedenasty tom serii jest jednocześnie (jak pisze w krótkiej przedmowie W. P. Schmid) piątym tomem poświęconym nazewnictwu Pomorza Gdańskiego i dawnych Prus Wschodnich. Ziem tych dotyczą: tom pierwszy o nazwach dorzecza dolnej Wisły, opracowany przez H. Górnowicza¹, tom piąty, ósmy i jedenasty autorstwa M. Biolik oraz tom specjalny (poza numeracją) o toponimach bałtyckich napisany przez R. Przybytek². Poprzednie tomy opracowane przez M. Biolik obejmowały dopływy Bałtyku między Wisłą a Pregolą³, dopływy między Pregolą a Niemnem oraz wody stojące dorzecza Pregoly⁴. Wszystkie tomy, także praca R. Przybytek, mają charakter słowników historyczno-etymologicznych, w których występuje identyczny układ artykułu hasłowego i taki sam układ dwukolumnowy na stronie, co czyni prace przejrzyste i ułatwia korzystanie z poszczególnych tomów serii.

Tom jedenasty, podobnie jak tomy poprzednie, rozpoczynają dwie krótkie przedmowy: redaktora i autorki, a kończy wykaz skrótów źródeł i cytowanej literatury przedmiotu. W. P. Schmid pisze o trudnościach związanych z interpretacją i ustalaniem etymologii nazw dawnych ziem bałtyckich, występują tu bowiem hydronimy należące do najstarszej, przedhistorycznej warstwy oraz młodsze nazwy bałtyckie, a granica między tymi dwoma warstwami jest płynna, często niemożliwa do ustalenia, nie zawsze też jednoznacznie można wiązać daną nazwę z określonym językiem bałtyckim (staropruskim bądź litewskim), nie zawsze jest ostra granica między niektórymi hydronimami niemieckimi a innymi nazwami. Redaktor tomu informuje też, iż o wierność przekładu z języka polskiego na niemiecki zatroszczył się, jak zwykle w pracach tej serii, prof. dr Jürgen Udolph z Getyngi.

---

1 H. Górnowicz, *Gewässernamen im Flussgebiet der unteren Weichsel (Nazwy wodne dorzecza dolnej Wisły)*, Stuttgart 1985; rec. L. Bednarczuka w czasopiśmie „Onomastica”, 1988, t. 32, ss. 243–247.

2 R. Przybytek, *Ortsnamen baltischer Herkunft im südlichen Teil Ostpreussens (Nazwy miejscowe pochodzenia bałtyckiego w południowej części Prus Wschodnich)*, Stuttgart 1993.

3 M. Biolik, *Zuflüsse der Ostsee zwischen unter Weichsel und Pregel (Nazwy wodne dopływów Bałtyku między dolną Wisłą a Pregolą)*, Stuttgart 1989.

4 M. Biolik, *Die Namen der stehenden Gewässer im Zuflussgebiet des Pregel und im Einzugsbereich der Zuflüsse zur Ostsee zwischen Pregel und Memel (Nazwy wód stojących dorzecza Pregoly i dopływów Bałtyku między Pregolą a Niemnem)*, Stuttgart 1993.

Autorka publikacji charakteryzuje w przedmowie badany teren i zwraca uwagę, iż jest to obszar tylko częściowo leżący dziś w obrębie Polski, część należy do Rosji, znajduje się w obwodzie kaliningradzkim (królewieckim). Dane dotyczące nazewnictwa obiektów leżących dziś poza granicami Polski przedstawiają stan z 1945 r., informacje dotyczące obszaru polskiego sięgają roku 1982. Trudności w zakresie gromadzenia, identyfikowania i interpretowania nazw obiektów spoza obszaru Polski wiązały się z niedostępnością źródeł, brakiem materiałów kartograficznych niemożnością uzyskania informacji o ewentualnych dziś jeszcze żywych dawnych ludowych wariantach nazewniczych i funkcjonowaniu dzisiejszych wariantów potocznych, co może być przyczyną niekompletności materiału nazewniczego bądź pewnych luk przy prezentacji poszczególnych haseł, a przede wszystkim może powodować błędne przypisywanie poszczególnych nazw do określonych obiektów wodnych, odnoszenie kilku nazw jednego obiektu do różnych cieków, kanałów czy rzek. Obszar będący przedmiotem badań przedstawia mapka załączona na końcu książki. Ze względu na różnorodne pochodzenie nazw (staroeuropejskie, staropruskie, niemieckie, polskie) i skomplikowane procesy substytucyjne, trudności związane z dotarciem do pierwotnej postaci nazwy dotyczą hydronimów całego badanego obszaru niezależnie od jego dzisiejszego położenia w obrębie państwa polskiego czy poza nim.

Publikacja jest alfabetycznie ułożonym słownikiem nazw obiektów wodnych (cieków, strug, rzek, kanałów) zarówno dziś znanych i zidentyfikowanych, jak i zaginionych i nie zidentyfikowanych. Hasłem jest zasadniczo współczesna nazwa polska, jeśli takiej brak (np. dla obiektów zaginionych lub znajdujących się poza obszarem Polski), hasłem jest jeden z zapisów najbliższy strukturze i semantyce postaci pierwotnej. Stosunkowo rzadko, gdy zapisy są niejednorodne i zniekształcone, autorka stosuje rekonstrukcję hipotetycznego pierwowzoru, co każdorazowo sygnalizowane jest gwiazdką (np. **Raudone*, **Raudonupe*, **Aufstupe*, **Schallup*), nazwy zaginione oznaczone są krzyżykiem (np. *+ Karklupe*, *+ Katzbach*, *+ Tymenis*). Jeśli kilka obiektów ma taką samą nazwę, hasło powtarza się kilkakrotnie, np. *Pisa* (1), *Pisa* (2), *Pisa* (3), *Kuhfliess* (1), *Kuhfliess* (2), *Kuhfliess* (3). Po hasle tytułowym następuje lokalizacja obiektu (miejsce ujścia i dalsze połączenie rzeczne z Pregołą), dalej podano najważniejsze, występujące w zapisie warianty nazewnicze: językowe (np. *Kronowska Struga* / *Kronauer Fliess*), leksykalno-semantyczne (np. *Dostfliess* / *Piss fl.* / *Wötterkeimer Mühlenfliess*), strukturalne (np. *Piske* / *Piskegraben*, *Biesowa Struga* / *Biesówko*, *Bachutka* / *Rów Bachutka*), graficzno-fonetyczne (np. *Purdzianka* / *Purdzionka*, *Pisa* / *Pisz fl.* / *Piss fl.* / *Pisch fl.*). Do niektórych obiektów odnosi się wiele wariantów nazewniczych (np. w artykule hasłowym *Rawa* jest ich 10), często oprócz wariantu podstawowego jest tylko jeden poboczny, a wiele obiektów ma tylko jedną nazwę. Warianty poboczne nazw występują w słowniku jako hasła puste z odsyłaczem do inwariantu (wariantu podstawowego), przy którym znajdują się zapisy i wyjaśnienia etymologiczne.

Przy hasle głównym po informacjach o wariantach nazewniczych przedstawiono ciąg zapisów nazw danego obiektu wydobytych z opublikowanych

średniowiecznych dokumentów historycznych (jak *Codex diplomaticus Prussicus*, *Codex diplomaticus Warmienseis*, *Preussisches Urkundenbuch*, *criptores Rerum Prussicarum*, *Scriptores Rerum Warmiensium*, *Das Urkundenbuch des Bistums Samland*, *Neues Preussisches Urkundenbuch*), z XIX- i XX-wiecznych słowników geograficznych oraz najnowszych opracowań onomastycznych. Wykorzystano także szeroko materiały kartograficzne: od XVI-wiecznej mapy Henneberga i późniejszych map Enderscha i Schröttera, niemieckich map sztabowych z XIX i XX w. po najnowszy atlas hydrograficzny Polski. Jeśli hydronim lub jeden z jego członków pochodzi od nazwy miejscowej, podano również zapisy tego toponimu. Po zapisach źródłowych następują wyjaśnienia dotyczące struktury i etymologii hydronimu. Nazwy genetycznie polskie, jako stosunkowo późne, mają na ogół przejrzystą strukturę: są derywatami od toponimów, jak np. *Prąjlówka*, *Kwiedzianka*, rzadziej od apelatywów, jak np. *Podlaska*, *Młynówka*, *Krzywulka*, bądź są zestawieniami przymiotnikowo-rzeczownikowymi (typ *Kronowska Struga*, *Różnowski Kanał*, *Rów Wielki*, *Rów Zamkowy*, *Rów Jackowskiego*). Te same uwagi można odnieść do nowszej warstwy nazw niemieckich, mających najczęściej formę zrostów lub zestawień (typ *Lemkendorferfliess*, *Schulmeistergraben*, *Jagd Graben*, *Neuendorfer Mühlenfliess*). Przejrzyste strukturalnie i semantycznie hydronimy polskie czy niemieckie mogą jednak być kontynuantami pierwotnych tworów staropruskich funkcjonujących dziś jako ich kalki. Przykładem może być *Czarna Struga* (2), mająca w XVI w. zapis *Jodepus* (:litewskie *jūodas* 'czarny'), a późniejsze zapisy to prawie wyłącznie *Schwarze Fliess*. Trudna do analizy jest najstarsza warstwa nazewnicza, przekazana często w formie zniekształconych i niekonsekwentnych zapisów. W niektórych z nich można doszukiwać się alternatywnie źródłosłowu bałtyckiego (staropruskiego bądź jaćwieskiego) lub niemieckiego (por. np. +Seyo, Krag), nie zawsze możliwe jest też oddzielenie nazw bałtyckich od warstwy hydronimów staroeuropejskich, nie wywodzących się bezpośrednio z żadnego z późniejszych języków europejskich. Objasnienia etymologiczne M. Biolik, doświadczonego onomasty (jest autorką kilku publikacji książkowych i wielu artykułów z zakresu nazewnictwa dawnych Prus Wschodnich) są wiarygodne i pogłębione. Dla celów porównawczych autorka wykorzystuje prace badaczy łotewskich i litewskich (J. Endzelinsa, A. Vanagasa, Z. Zinkevičiusa, V. Peteraitisa) oraz niemieckie prace onomastyczne (G. Gerullisa, R. Trautmanna, J. Udolpha i in.), wskazuje różne możliwości interpretacyjne, przywołując prace innych onomastów, nieraz pozostawia nazwy bez objaśnień. Wtedy w formie dopisków, sygnowanych inicjałami W.P. Sch., hasło jest uzupełniane przez redaktora tomu. Dopiski te mają charakter długich, wszechstronnych wywodów etymologicznych (przy nazwie *Inster* podaje np. cztery możliwości interpretacyjne, przy nazwie *Pregola* wskazuje na dwie takie możliwości, szeroko omawia np. nazwy *Lauth* i *Legińska Struga*), propozycji alternatywnych (zob. np. +*Esterichylis*, *Gnatten*, +*Eyszerwasser*), są to także uzupełnienia rozszerzające związki etymologiczne bądź precyzujące je (por. np. *Loye*, *Kopst*, *Elsgraben*, *Gewaide*, *Eymenis* i in.). Po wyjaśnieniach etymologicznych autorka podaje literaturę, w której dana nazwa była przedmiotem analizy.

Nazwy wód płynących dorzecza Pregoly, publikacja rzetelna pod względem merytorycznym i bardzo starannie wydana, może mieć szeroki krąg odbiorców, zainteresować się nią powinni nie tylko językoznawcy, lecz także historycy i badacze kultury.

Anna Pospizyl

Migehnen. Bürgerwalde, Kaschaunen, Millenberg — Kreis Braunsberg Ostpreussen. Ein Kirchspiel im Ermland. hrsg. von Marie Bautz, Helga Krause, Heinz Schacht, Ernst Wölki. Kommissionsverlag Rautenberg, Leer 1993, ss. 608.

Można podziwiać sprawność organizacyjną zespołu redakcyjnego, który w ciągu zaledwie pięciu lat dotarł do ponad 100 autorów i wydał dzieło liczące przeszło 600 stron druku. Prezentowana książka jest wyrazem miłości i nostalgii do bliższej ojczyzny — ziemi warmińskiej, a właściwie do kraju lat dziecińczych i młodości osób związanych z parafią Mingajny w dawnym powiecie braniewskim.

Książka obejmuje okres od czasów staropruskich po lata współczesne. Same Mingajny lokowano w 1311 r., również w tym roku erygowano kościół. Tło historyczne — zgodnie z intencją redakcji — stanowi krótki zarys dziejów Warmii, bez pretensji do nowego spojrzenia na jej przeszłość. Natomiast cały wysiłek skierowali wydawcy na ukazanie przemian społeczności chłopskiej w czterech miejscowościach należących do parafii Mingajny — Mingajn, Miłakowa, Kaszun i Miejskiej Woli. Autorzy wykorzystali skrupulatnie wszystkie źródła drukowane dla średniowiecza i okresu nowożytnego, ponadto bardzo wiele nowego materiału znaleźli w aktach pruskiej Komisji Klasyfikacyjnej z 1772 r. oraz w tabelach prestacyjnych z 1773 r. Dzięki temu mogli zestawiać wykazy swoich przodków, ukazać położenie gospodarcze oraz sytuację prawnoustrojową lokalnej społeczności wiejskiej. Ponadto przedstawione zostały dzieje świątyni, szkolnictwa, urzędu pocztowego, urzędu stanu cywilnego (od 1874 r.), a także miejscowych młynów, a nawet wielu gospodarstw.

Dzięki niezmiernie licznym wspomnieniom dawnych mieszkańców parafii, w sposób interesujący zaprezentowano obrzędowy rok wsi warmińskiej, zwyczaj rodzinne oraz kościelno-religijne. Tu chciałbym zgłosić dezzyderat badawczy. Istnieje już sporo opracowań dotyczących kultury ludowej na południowej, czyli polskiej Warmii. W związku z tym byłoby rzeczą wskazaną podjęcie badań porównawczych, jak dalece zwyczaje i obyczaje ludowe wsi warmińskiej, polskiej i niemieckiej były wspólne, a następnie, jak dalece kultura polskiej Warmii była zbliżona do ogólnopolskiej i odpowiednio niemieckiej Warmii do katolickiej kultury ludowej ogólnoniemieckiej.

Błędów rzeczowych w książce jest niewiele. Autorzy dostrzegają w dziejach Warmii tylko dwa okresy dłuższego pokoju (s. 83): jeden za panowania krzyżackiego (1309—1410) i drugi za czasów pruskich (1815—1914). Tymczasem istniał nieco dłuższy okres pokoju właśnie za czasów polskich (1521—1626). Wbrew uwadze na s. 334, Prusacy nie prowadzili na ziemiach polskich w latach 1792—1793 żadnych działań wojennych. W chwili pierwszego rozbioru